

Liliana AGACHE
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Alexandru Rosetti”
Academia Română, București, România

OBSERVAȚII STATISTICE REFERITOARE LA MOMENTUL TRECERII DE LA TRADIȚIE LA INOVAȚIE ÎN LIMBAJUL JURIDIC DIN SECOLUL AL XVIII-LEA⁴

Sfârșitul secolului al XVII-lea și secolul al XVIII-lea marchează momentul confruntării dintre tradiție și inovație la nivelul vocabularului juridic și administrativ care începuse deja să se specializeze. Este evidentă trecerea de la relațiile de tip feudal la cele de tip capitalist, fenomen care s-a reflectat în terminologia juridică și administrativă a epocii prin influența tot mai puternică venită din partea limbilor romanice. Efectul cel mai evident îl constituie coexistența termenilor vechi cu împrumuturile neologice recente, bazat pe permanenta confruntare dintre conservatorismul legat de o anumită rigiditate a formulelor tradiționale și inovația cerută de nevoile imediate, impuse de dezvoltarea socială, politică și culturală. Consemnate în toate domeniile vieții sociale, împrumuturile latino-romanice funcționează în concurență cu termenii proveniți din limba comună, cu precădere în registrul juridic și administrativ.

Schimbările se înregistrează la nivel semantic. Înlocuirea termenilor juridici vechi este determinată în general de pătrunderea neologismelor, înlocuirea producându-se nu numai la nivelul cuvintelor simple, ci și la nivelul seriilor sinonimice. Numeroși termeni ilustrează fenomenul trecerii de la un sens concret la unul abstract, de la un înțeles particular la unul general cu care se fixează apoi în terminologia juridică. Pentru studiul de față am folosit material extras din texte de legi [1] și documente particulare, testamente, scrisori oficiale, acte de vânzare-cumpărare, de donații [2] etc.:

Studiul statistic [3] al frecvenței anumitor termeni în defavoarea altora are în vedere structura etimologică, raportul între radical și derivate, iar raportul între termenii proveniți din limba comună și împrumuturile

⁴ Lucrarea a fost susținută în plenul conferinței *Lexic comun / Lexic specializat* cu tema *Provocări trecute și prezente în evoluția limbii și culturii române*, Galați, 10-11 decembrie 2021.

neologice au arătat că elementul romanic (latin moștenit și latino-romanic) formează procentajul cel mai ridicat în toate categoriile de texte, manifestând o anumită constanță în diverse epoci, particularitate recunoscută a românei, ca limbă romanică, care se regăsește cu precădere în terminologia juridic-administrativă din perioada 1780-1850. Elementul latin moștenit este mai puțin numeros în vocabularul juridic din perioada 1780-1850 și mai semnificativ în textele vechi, în timp ce împrumuturile latino-romanice ating procente nesemnificative în textele vechi și mai mari în secolele al XVIII-lea-al XIX-lea. Cuvintele pătrunse dintr-o singură limbă nu sunt numeroase. Influența latino-romanică a fost foarte importantă prin varietatea termenilor împrumutați care s-au adaptat rapid la sistemul limbii române. Dacă italiana a avut o contribuție redusă, bazată pe sprijinirea formelor latinești, care se deosebeau de cele franceze, latina a influențat forma neologismelor, iar franceza a determinat, în general, impunerea sensului. Apariția mai multor variante sau a unor forme unice a fost impusă de diversitatea influențelor exercitate concomitent sau succesiv asupra limbii române în această perioadă.

O trăsătură specifică acestei perioade este coexistența neologismelor latino-romanice cu elementul slav și cu împrumuturile relativ numeroase din turcă și greacă.

În perioada 1780-1850, procesul de specializare este în plină desfășurare, începutul lui putând fi presupus în epoca veche, când documente oficiale consemnează prezența unor termeni deja recunoscuți drept specializați pentru domeniul discutat. Diversitatea și abundența împrumuturilor (care determină un ritm forțat al înnoirii), sinonimia bogată, polisemantismul, slaba specializare a termenilor sunt trăsături caracteristice pentru epoca studiată care marchează trecerea de la perioada veche a istoriei limbii române literare la cea modernă. Acest caracter de tranziție este relevat de numărul mare de termeni de limbă comună, păstrați în terminologia juridico-administrativă. În ceea ce privește structura etimologică a vocabularului analizat, în toate categoriile de texte, atât în limba veche, cât și în cea actuală, se remarcă un procentaj ridicat al elementului latin care se păstrează relativ constant. Această perioadă este importantă și prin faptul că acum se constituie stilurile funcționale ale limbii literare moderne, științific, juridic-administrativ, publicistic.

În ce privește studierea fenomenelor de limbă dintr-o perspectivă socio-culturală, s-a arătat că în țările române influențele externe au pătruns

prin filtre socio-culturale diverse. În timp ce în Muntenia și Moldova mai puternice au fost influențele greacă, rusă și franceză, în Transilvania, pe primul plan s-au situat influențele latină, germană, italiană și maghiară. Aceasta explică deosebirea care se constată în perioada respectivă în dezvoltarea culturală și a limbii literare, între Muntenia și Moldova, pe de o parte, și Transilvania, pe de altă parte.

În cadrul acestei largi perioade de tranziție (1760-1860) de la vechea română literară la româna literară modernă au fost delimitate două subperioade, a căror graniță o formează deceniul 1830-1840. Cele două subperioade se deosebesc între ele atât în ceea ce privește ponderea diferitelor influențe externe care se reflectă în caracterul împrumuturilor neologice, cât și în ceea ce privește modul de adaptare a acestor împrumuturi la sistemul limbii. Astfel, în cea dintâi subperioadă sunt numeroși termenii împrumutați din neogreacă și rusă, alături de care încep să apară neologismele latino-romanice; încadrarea fonetică și morfologică a acestor împrumuturi lexicale se face, în general, conform normelor vechii române literare.

După 1830, principala sursă a modernizării lexicului o constituie neologismele latino-romanice, care mai întâi concurează și apoi elimină treptat vechile împrumuturi. Atât prin numărul mare al acestor neologisme, cât și prin modul de adaptare, limba română literară capătă, după 1830, o structură predominant romanică.

Tendențele generale care s-au manifestat în cadrul limbii literare din perioada 1760-1860 s-au reflectat și în stilul juridic-administrativ. În ansamblu, textele juridice și administrative din această perioadă prezintă o mare fluctuație în vocabular și o instabilitate a unităților frazeologice. Se poate constata că din perioada 1830-1840 datează primele elemente stabile ale acestui stil, considerate din perspectiva limbii actuale. Datorită legăturii directe dintre vocabularul administrativ oficial și schimbările din baza societății, textele juridico-administrative au contribuit la introducerea și răspândirea neologismelor și, prin aceasta, la dezvoltarea limbii literare.

P.V. Haneș sesizase existența unei limbi a actelor publice, care este de fapt unul dintre stilurile limbii literare. Stilul oficial apare și în relațiile juridice dintre persoane particulare. Sunt două tendințe opuse care se manifestă în acest stil, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, una conservatoare, de păstrare a tradiției scrise, și una novatoare, de adaptare permanentă la circumstanțele prezentului.

În ceea ce privește caracterele statistice ale vocabularului, lexicul juridic-administrativ se caracterizează printr-o bogăție mică și concentrație mare. Se remarcă numărul mare de cuvinte compuse și, de asemenea, structura nominală a construcțiilor sintactice, de unde rezultă frecvența redusă a verbelor. Sub aspectul straturilor lexicale care o compun, terminologia referitoare la organizarea statului (administrativă, juridică) și la instituțiile sale este neomogenă, alcătuită din termeni tradiționali și moderni. *Codul Calimach* se remarcă printr-o structură foarte apropiată de cea a codurilor civile moderne, fapt explicabil prin influența codurilor austriac și francez, cele mai noi coduri europene la acea dată. Deși cuprinde multe dintre obiceiurile juridice ale țării, *Codul Calimach* se bazează pe dreptul roman și greco-roman într-o măsură mai mare decât celelalte coduri juridice ale epocii.

Deoarece delimitarea pe limbi, franceză, italiană literară, italiană, întâmpină adesea dificultăți, vom prezenta o clasificare globală a împrumuturilor latino-romanice. Termenii aparțin dreptului, legislației, activităților legislative, legi, reclamații, procese, privilegii de clasă, moșteniri, donații, instituții publice, funcționari, organizare administrativ-teritorială. Termenii împrumutați din italiană aparțin mai ales domeniului financiar, cei împrumutați din franceză acoperă domenii diverse.

Elementul romanic (latin moștenit și latino-roman) formează procentajul cel mai ridicat. Se poate vorbi, în toate categoriile de texte, despre o anumită constanță, în diverse epoci : 54, 71 la sută în textele vechi, 61,03 la sută în textele juridice din secolul al XVII-lea., 55, 57 la sută în vocabularul din secolul al XVIII-lea [4]. Aceasta este o particularitate recunoscută a românei, ca limbă romanică, și se regăsește în terminologia juridico-administrativă din perioada 1780-1850. Ponderea ridicată a elementului latino-roman în vocabularul juridico-administrativ din perioada 1780-1850 constituie un criteriu determinant pentru delimitarea de limba veche și de limba textelor juridice din secolul al XVII-lea. Aproximarea evidentă de limba actuală este o dovadă nu numai a re-romanizării vocabularului juridic, ci și a modernizării lui.

Indicele foarte scăzut al derivării poate fi interpretat ca o tendință de specializare a termenilor din vocabularul juridic și administrativ spre o terminologizare a unor termeni prezenți, de altfel, în limba comună. Analiza raportului dintre termenii juridico-administrativi păstrați până

astăzi și cei ieșiți din uz ajută la evidențierea elementului de continuitate în vocabularul juridic-administrativ, bazat pe relația dintre tradiție și inovație.

Cuvintele pătrunse dintr-o singură limbă sunt puține la număr. Chiar împrumuturile pătrunse exclusiv din franceză sunt puțin numeroase.. Influența latino-romanică a fost foarte importantă prin varietatea termenilor împrumutați care s-au adaptat rapid la sistemul limbii române și prin proporția ridicată a cuvintelor păstrate până astăzi în limbă. Se remarcă ponderea acestei influențe în cazul cuvintelor cu etimologie multiplă. Italiană a avut o contribuție redusă, rolul ei a fost mai important în sprijinirea formelor latinești care se deosebeau de cele franceze.

Având în vedere diversitatea influențelor exercitate concomitent sau succesiv asupra limbii române în perioada cercetată, etimologia multiplă este un aspect deosebit de important al studierii neologismelor, având ca rezultat apariția mai multor variante sau a unor forme unice. Păstrarea termenilor juridico-administrativi din perioada anterioară nu este un fenomen simplu. În cadrul procesului de specializare a termenilor, unele cuvinte își modifică înțelesul, fixându-se acum în terminologia juridic-administrativă cu sensul pe care îl vor păstra până azi. Alteori, modificarea sensului reflectă schimbările produse în viața socială. În aceeași categorie a termenilor specializați intră cuvintele plurisemantice care, pierzând o parte din sensurile avute în limba veche, în perioada studiată, păstrează un singur înțeles cu care se fixează apoi în terminologia juridic-administrativă.

În cadrul modificărilor de sens, numeroși termeni ilustrează fenomenul trecerii de la un sens concret la un sens ai abstract, cu care se fixează apoi în terminologia juridică. Prin lărgirea sensului, unii termeni ilustrează trecerea de la un înțeles particular la unul general.

Opus fenomenului de specializare a terminologiei juridic-administrative este cel de diversificare. În lipsa unor termeni specializați, numeroase cuvinte dezvoltă, uneori prin calc, sensuri noi, ilustrând efortul de adaptare a vechii terminologii la noile realități sociale. Unii termeni juridic-administrativi vechi se păstrează, alții dispar fără a fi înlocuiți. Înlocuirea termenilor juridici vechi este determinată în general de pătrunderea neologismelor, înlocuirea producându-se nu numai la nivelul cuvintelor simple, ci și la nivelul seriilor sinonimice. Formarea terminologiei juridic-administrative moderne este un proces îndelungat. Alături de termenii păstrați din vechea terminologie apar numeroase cuvinte noi, inventarul termenilor atestați în textele juridice din epoca

studiată ridicându-se la 1850. Dintre aceștia, cei 230 de termeni păstrați din vechile texte de legi reprezintă un procentaj de 12.5. [5] Legătura cu vechea terminologie juridico-administrativă este asigurată de termenii de limbă comună, dintre care unii s-au menținut până azi.

Concluzii

Așadar, în perioada 1780-1850 procesul de specializare este încă nedefinitiv. Diversitatea și abundența împrumuturilor (care determină un ritm forțat al înnoirii), sinonimia bogată, polisemantismul, slaba specializare a termenilor sunt trăsături caracteristice pentru epoca studiată, care marchează trecerea de la perioada veche la cea modernă din istoria limbii literare. Acest caracter de tranziție este relevat de numărul mare de termeni de limbă comună păstrați în terminologia juridic-administrativă.

NOTE :

- [1]. *Pravilniceasca Condică*, 1780 (Țara Românească), *Subornicescul Hrisov*, 1785 (Moldova), republicat cu modificări și adăugiri în anii 1835 și 1839, *Manualul juridic al lui Andronachi Donici*, 1814 (Moldova), *Legiuirea Caragea*, 1818 (ȚR), *Codul Calimach*, 1833 (Moldova), *Regulamentul Organic*, 1832 (ȚR), 1835 (Moldova).
- [2]. Vezi DIR Mold., *Documente privind istoria României. Veacul XVII. A. Moldova*, vol. I-IV, București, 1952-1957, DIR ȚR, *Documente privind istoria României. Veacul XVII. B. Țara Românească*, vol. I (1601-1610), București, 1951, DRH, Mold., *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol XIX, XXII-XXVII, București, 1969-2005, DRH, ȚR., *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol XXI, București, 1965, vol XXII, București, 1969.
- [3]. Vezi și Dimitriu C, *Romanitatea vocabularului unor texte vechi românești. Studiu statistic*, Iași, 1973, p. 77-81.
- [4]. Vezi Dimitriu, C., *op. cit.*, p. 85-90.
- [5]. Ibidem, p. 144-148.

BIBLIOGRAFIE :

- Codul Calimach*, 1833 (Moldova)
- Dimitriu, C., *Romanitatea vocabularului unor texte vechi românești. Studiu statistic*, Iași, 1973.
- DIR Mold., *Documente privind istoria României. Veacul XVII. A. Moldova*, vol. I-IV, București, 1952-1957.
- DIR ȚR, *Documente privind istoria României. Veacul XVII. B. Țara Românească*, vol. I (1601-1610), București, 1951.

DRH, Mold., *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol XIX, XXII-XXVII, București, 1969-2005.

DRH, ȚR., *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol XXI, București, 1965, vol XXII, București, 1969.

Legiuirea Caragea, 1818 (Țara Românească).

Manualul juridic al lui Andronachi Donici, 1814 (Moldova).

Pravilniceasca Condică, 1780 (Țara Românească).

Regulamentul Organic, 1832 (Țara Românească), 1835 (Moldova).

Sobornicescul Hrisov, 1785 (Moldova).

STATISTICAL OBSERVATIONS ON SHIFTING FROM TRADITION TO INNOVATION IN LEGAL LANGUAGE IN THE 18TH CENTURY

Abstract: Our paper is based on a general analysis of the frequency of terms used in the legal-administrative vocabulary of the late 17th and 18th centuries. The study focuses on etymological structure and the relationship between the radical and its derivatives. The relationship between terms derived from the vulgar language and neological borrowings shows that the Romance element (inherited Latin and Latin-Romance) forms the highest percentage in all categories of texts, showing a certain constancy across the different eras, found mainly in the legal-administrative terminology of the 1780-1850 period.

Keywords: *Romance, neologisms, legal-administrative vocabulary, ancient language, polysemantism.*